

فاصله نسلی با تأکید بر وضعیت دینداری و ارزشهای اجتماعی مطالعه موردی شهر دهدشت در سال ۱۳۸۲

رسول ربانی* و فتحیان صفائی نژاد**

چکیده

پژوهش حاضر با عنوان «فاصله نسلی با تأکید بر وضعیت دینداری و ارزشهای اجتماعی» در سال ۱۳۸۲ هجری شمسی به شیوه پیمایش و از طریق مصاحبه ساختمند در قالب یک پرسشنامه ۶۴ سوالی در نمونه‌ای با حجم ۲۲۰ نفر از افراد بالای ۱۵ سال در شهر دهدشت به اجرا در آمد.

هدف کلی تحقیق پی بردن به پیامدها و آثار تغییرات اجتماعی - فرهنگی بر فاصله نسلی بود. در کنار آن اهداف فرعی دیگری نظیر بررسی تطبیقی نسل جوان و بزرگترها در شاخصهای دینداری و ارزشهای اجتماعی مدنظر بوده است.

چارچوب نظری این تحقیق مبتنی بر نظریه فرامادگیری رونالد اینگلهارت پژوهشگر تحولات ارزشی و فرهنگی می‌باشد. اینگلهارت پس از حدود دو دهه پژوهشهای تجربی نتیجه می‌گیرد که در کشورهای پیشرفته صنعتی تحولی از ارزشهای مادی به فرامادی به وقوع پیوسته

* گروه علوم اجتماعی دانشگاه اصفهان.

** کارشناس ارشد جامعه شناسی.

است که روند این تحول را در جهت کاهش نگرشهای دینی جوانان و گرایش بیشتر آنها به ارزشهای فرامادی در مقایسه با بزرگترها می‌داند.

در این تحقیق با توجه به موضوع و مسأله اصلی تحقیق و نیز چارچوب نظری آن دو فرضیه مورد آزمون قرار گرفتند: (۱) بین نسل جوان و بزرگترها از لحاظ میزان دینداری کلی رابطه وجود دارد. (۲) بین اولویتهای ارزشی نسل جوان و بزرگترها رابطه وجود دارد.

بر اساس نتایج حاصل از آزمونهای آماری توصیفی و استنباطی بکار گرفته شده در این پژوهش هر دو فرضیه تحقیق مورد تایید قرار گرفتند که حکایت از وجود تفاوت‌هایی بین دو گروه مورد مقایسه در متغیرهای مورد سنجش دارد.

واژه‌های کلیدی: فاصله نسلی، دینداری، ارزش اجتماعی، تحول فرهنگی، نسل جوان

روش تحقیق

روش مورد استفاده در این پژوهش، پیمایش^۱ است و در جمع‌آوری اطلاعات از روش مصاحبه حضوری همراه با پرسشنامه استفاده شده است. حجم نمونه شامل ۲۲۰ نفر از افراد ۱۵ سال به بالای ساکن در شهر دهمدشت می‌باشد که از طریق نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای^۲ از چند نقطه پرتراکم شهر بطور تصادفی انتخاب شدند.

تعیین حجم نمونه و ابزار گردآوری داده‌ها

برای تعیین حجم نمونه از فرمول «ارزیابی n در پرتو امکانات» بشرح زیر استفاده گردیده است:

$$T = k + nc \Rightarrow n = \frac{T - k}{c}$$

که در این فرمول T=کل بودجه تحقیق، k=هزینه‌های ثابت و مستقل از حجم نمونه، nc= هزینه‌های متغیر و وابسته به حجم نمونه و c= هزینه سرانه آمارگیری می‌باشد (سرایبی ۱۳۷۵: ۱۴۲). بمنظور بالا بردن دقت احتمالی ابتدا تعداد ۲۴۰ پرسشنامه تهیه و بین

پاسخگویان توزیع گردید. پس از جمع آوری نهایی تعداد ۲۰ پرسشنامه که دارای نقص بودند حذف گردیدند و در نهایت ۲۲۰ پرسشنامه را بر اساس فرمول بالا برای استخراج داده‌ها در نظر گرفتیم.

$$n = \frac{۱۵۰۰۰۰ - ۷۵۰۰۰}{۳۵۰} \cong ۲۲۰$$

پرسشنامه مذکور در مجموع در بر گیرنده ۶۴ سوال بسته و باز بود که به دو شیوه خود اجرا و مصاحبه گرا اجرا تکمیل می گردید. در قسمت دوم پرسشنامه نظر پاسخگو در مورد اولویتهای ارزشی او در قالب ۱۱ سوال بسته و یک سوال باز بر اساس مجموعه دوازده ارزشی اینگلهارت (با کمی دخل و تصرف) پرسیده شده. در قسمت ششم پرسشنامه نیز برای سنجش میزان دینداری پاسخگویان از آنها خواسته شده بود میزان موافقت و یا مخالفت خود را بر روی طیف پنج قسمتی مشخص کنند. نکته قابل یادآوری اینکه در بعد شناختی دینداری در مرحله پیش آزمون همانند سایر ابعاد گویه‌های کلی طرح شده بود ولی در مرحله نهایی بر اساس نظر محققین صاحب نظر بعد شناختی را می‌بایستی با سوالات واقعی سنجید بر این اساس با استفاده از رای و نظر افراد صاحب نظر در زمینه علوم و معارف دینی تعداد ۱۵ سوال در ارتباط با محتوای آیات قرآن، تاریخ اسلام و احکام دین بصورت چهار گزینه‌ای طراحی گردید، در هر بخش پنج سوال بصورت انباشته‌ای طرح شده بود بگونه‌ای که سوال اول هر بخش بسیار ساده و سوالات پنجم بسیار مشکل طراحی شدند. این پرسشنامه به ضمیمه پرسشنامه اصلی به پاسخگو ارائه می گردید و در نهایت پاسخها به شیوه مطلوب و متناسب با سایر ابعاد وزن گذاری و در کنار سایر ابعاد دینداری پاسخگویان را مورد سنجش قرار می‌داد.

پایایی^۱ و روایی^۲ (اعتبار)

پرسشنامه این تحقیق در دو مرحله از لحاظ پایایی آن مورد آزمون قرار گرفت. در مرحله پیش آزمون از طریق فرمول آلفای کرونباخ^۳ بر روی نمونه‌ای ۳۰ نفری که بطور تصادفی از جامعه آماری انتخاب شده بودند مورد ارزیابی قرار گرفت. بعد از رفع نواقص و اشکالات و تدوین پرسشنامه اصلی، در ارزیابی نهایی پایایی پرسشنامه که با استفاده از نرم افزار رایانه‌ای (spss) محاسبه گردید عدد ۰/۸۴۹۱ را نشان می‌دهد که بیانگر پایایی بالای پرسشنامه می‌باشد. لازم به ذکر

است که برای سنجش ابعاد مختلف متغیرهای تحقیق از گویه‌های متعدد استفاده شده است. ضوابطی که برای بالا بردن اعتبار (روایی) این پرسشنامه مورد توجه قرار گرفتند عبارتند از:

- ۱- مطالعه مقدماتی دقیق و استفاده از پرسشنامه‌های آزمون شده قبلی نظیر پرسشنامه مورد استفاده در پیمایش ملی ارزشها و نگرشهای ایرانیان، پرسشنامه‌های بررسی آگاهی‌ها، نگرشها و رفتارهای اجتماعی ایرانیان و... ۲- استفاده از شاخص بندی‌های آزمون شده قبلی برای شاخص سازی متغیرهای تحقیق نظیر مجموعه دوازده ارزشی اینگلهارت برای شاخص بندی متغیر ارزش اجتماعی و طبقه بندی معروف گلاک و استارک برای شاخص سازی متغیر دینداری ۳- نظرخواهی و مشورت با صاحب نظران، اساتید و دانشجویان دوره‌های دکتری و ارشد بمنظور طرح مناسب ترین سوالات، معرفیها و گویه‌ها برای سنجش متغیرها و فرضیه‌های تحقیق.

طرح مسأله

در سده اخیر، جامعه ایران را تحولات اجتماعی، فرهنگی و سیاسی متعددی نظیر انقلاب مشروطیت، انقلاب اسلامی ۱۳۵۷، رویداد دوم خرداد و جریان گذار و نوسازی که شروع آنرا به آغاز حاکمیت سلسله پهلوی (۱۳۰۴ ه.ش) نسبت می دهند، در نوردیده است. این تحولات، به موازات تغییرات صورت گرفته در سطوح منطقه‌ای و بین المللی، پیامدهای فراوانی را برای مردم جامعه ما در بر داشته است. یکی از مهمترین پدیده‌هایی که در سالهای اخیر ذهن مسئولان جامعه بویژه دست اندرکاران امور فرهنگی را به خود مشغول داشته، هرم جوان جمعیت کشور می باشد. بالا بودن شمار جمعیت جوان کشور، ذهنیتها و خواستههای متفاوت آنها از زندگی، تأثیرپذیری طبیعی آنها از تحولات بین المللی و بویژه نقش آفرینی بارز آنها در حوادث سالهای اخیر باعث ظهور پدیده مهمتری موسوم به «نسل جوان» در عرصه اجتماع و سیاست گردیده است. با وجود برنامه ریزیها و تلاشهای برنامه ریزان و دست اندرکاران بمنظور انتقال مناسب بین نسلی^۱ فرهنگ و نیز همانندسازی نسبی نسل جوان با بزرگترها، احساس می شود نوعی گسست و تعارضهای هنجاری و ارزشی بین نسلهای بوقوع پیوسته که در محاورات عادی و نیز برخی پژوهشهای تجربی در قالب مفاهیمی همچون فاصله نسلهای، شکاف نسلی، انقطاع نسلی و امثال آن مطرح می شود. این مسأله یک سؤال اساسی و نیز چندین سؤال فرع بر آن را به ذهن متبادر می سازد: نخست اینکه

آنگونه که بعد ذهنی^۱ مسأله مؤید وجود تفاوت‌های بین نسل جوان و بزرگترها هست آیا در بعد عینی^۲، داده‌ها و نتایج حاصل از پژوهشها نیز چنین تفاوت‌هایی را تأیید می‌کند. در اینصورت آیا می‌توان به وجود یک نوع مسأله اجتماعی^۳ تحت عنوان فاصله نسلی^۴ در جامعه کنونی ایران حکم کرد؟ بعنوان مثال، با وجود اینکه در سالهای اخیر موضوع افول سکولاریزم و خیزش مجدد دین (برگر ۱۹:۱۳۸۰ تا ۳۳) در محافل سیاسی و علمی اوج گرفته است، آیا جریان عرفی شدن دین^۵ باعث کاهش اعتقادات دینی در نسل جوان جامعه معاصر ایران در مقایسه با نسلهای میانسال و بزرگسال گردیده است. اگر چنین پدیده‌ای (فاصله نسلی) حادث شده باشد مشتمل بر چه ابعادی از زندگی شخصی و اجتماعی افراد است و در چه زمینه‌هایی بارزتر و پررنگ‌تر و در کدام زمینه‌ها کم‌رنگ‌تر است؟

در این پژوهش سعی شده پدیده فاصله نسلی را بر اساس نتایج حاصل از یک کار پیمایشی در ابعاد مختلف اجتماعی و فرهنگی نظیر دینداری و ارزشهای اجتماعی مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار دهیم. برای طبقه‌بندی مقوله نسلها، از الگوی سه‌تایی (نسل جوان، میانسال، بزرگسال) به لحاظ تناسب کاربرد آن استفاده نموده‌ایم که در نتیجه‌گیری‌های کلی با توجه به اهداف این پژوهش، نسل جوان با بزرگترها (میانسال و بزرگسال) مورد مقایسه قرار گرفته‌اند.

تعریف نظری مفاهیم و متغیرهای تحقیق انسانی و مطالعات فرهنگی الف) فاصله نسلی

فاصله نسلی در این پژوهش به معنای تفاوت‌های فکری، سلیقه‌ای، رفتاری و ارزشی است که بطور عام بین نسلهای جوان و بزرگترها پدیدار گردیده است. این پدیده که خود یکی از اساسی‌ترین مولفه‌های اثرگذار در تحولات اجتماعی و فرهنگی دوران معاصر است از دید تحلیل‌گران و صاحب‌نظران مسایل اجتماعی می‌تواند ریشه در توسعه اقتصادی و پیشرفتهای فن‌شناختی، توسعه فرهنگی و نیز جریان نوسازی و پیامدهای فراوان آن داشته باشد.

1. Subjective
2. Objective
3. Social Problem
4. Generation Gap
5. Secularization

ب) دین و دینداری

لغت Religion از ریشه Religio یا Religor به معنی عقد و اعتقاد و در تعبیر عمومی، پرستش و آداب و مناسک مذهبی و همچنین به معنای راه و روش بکار رفته است. از نظر لغوی نیز، دین از ریشه اوستایی «دئنا» به معنی نفس و ذات و وجدان و در عربی به معنی اطاعت، کیش، آیین و داوری است (به نقل از افشانی ۱۳۸۱: ۷۶).

به عقیده علامه محمد تقی جعفری، دین از دو رکن اساسی تشکیل می‌گردد: رکن اول اعتقاد به وجود خداوند یکتا و نظاره و سلطه مطلقه او بر جهان هستی و دادگری مطلق اوست. رکن دوم برنامه حرکت بسوی هدف است که احکام و تکالیف نامیده می‌شود. مبنای این دو رکن بر دو امر استوار است: ۱- اخلاقیات: شامل احکامی است که برای تحصیل شایستگیها، تهذیب نفس و تصفیه درون مقرر شده است ۲- احکام فقهی که به دو قسم تقسیم می‌شوند، الف: احکام اولیه که مستند به نیازهای ثابت انسانها هستند و جز در موارد اضطراری و تبدل موضوع، قابل تغییر و دگرگونی نمی‌باشند. ب: احکام ثانویه: این احکام در هنگام بروز ضرورت‌های زندگی فردی و یا اجتماعی مقرر می‌شوند و مبتنی بر علل و انگیزه‌های ثانویه می‌باشند (جعفری ۱۳۷۸: ۱۱۸) چنین بنظر می‌رسد که از نظر علمای اسلام دین مشتمل بر سه بخش اساسی یعنی عقاید، اخلاقیات و احکام می‌باشد. براین اساس می‌توان گفت دینداری عبارتست از مجموعه شناختها، احساسها و تمایلات نسبتاً پایدار و ثابت نسبت به دین که در وضعیت عادی، طبیعی، اجتماعی و روانی در فرد وجود داشته باشد و در کنشهای وی نسبت به نیروی جذاب جهان (خداوند) خود، جامعه و تاریخ به ظهور برسد در تعریفی ساده‌تر می‌توان گفت: دینداری عبارت خواهد بود از پذیرش تمام یا بخشی از عقاید، اخلاقیات و احکام دینی بنحوی که شخص دیندار خود را ملزم به تبعیت و رعایت از این مجموعه بداند (یغمایی ۱۳۸۰: ۱۹۰).

ج) ارزش اجتماعی

ارزش^۱، آن چیزی است که یک فرد می‌گوید خوب است یا بد، ارزش اجتماعی^۲ آن چیزی است که اکثریت یک گروه یا جامعه می‌گویند خوب است یا بد. (رفیع پور ۱۳۷۹: ۱۶۲) ارزشهای اجتماعی را مدل‌های کلی رفتار، احکام جمعی و هنجارهای کرداری که مورد پذیرش عمومی و خواست جامعه قرار گرفته‌اند تشکیل می‌دهد. در فضایی محدودتر گاه از ارزشهای

1. Value
2. Social value

اجتماعی تحت عنوان ارزشهای اخلاقی، فرهنگی و یا دینی سخن می‌رود که یکپارچگی را قوام می‌بخشد و به گسترش پیوندهای مبتنی بر همبستگی می‌انجامد. بدینسان عدالت، انسان دوستی، دیگرخواهی، مهربانی و غیره جزو ارزشهای اجتماعی شمرده می‌شوند (بیرو ۱۳۶۶: ۳۸۶).

د) نسل جوان^۱

اگرچه برخی، آغاز جوانی را با شروع بلوغ^۲ می‌دانند اما بلوغ نیز در طول دوره‌های زمانی مختلف و نیز از جامعه‌ای به جامعه دیگر تفاوت می‌کند. (Vivienne 2000/87) دختران و پسران ایرانی بطور متوسط در سنین ۱۱ تا ۱۳ سالگی به بلوغ جنسی می‌رسند. و بطور میانگین در سنین ۲۶ تا ۲۸ سالگی اکثر آنها متأهل و شاغل می‌شوند، سازمان ملی جوانان این فاصله سنی را که در کشور ما حدوداً ۱۵ سال می‌باشد دوره جوانی می‌نامد (فرای هولد ۱۳۷۹: ۶). سازمان ملی جوانان و برنامه‌ریزیهای امور جوانان در سیاستها و برنامه‌ریزیهای رسمی طبقه‌بندی افراد کمتر از ۳۰ سال را بعنوان نسل جوان مورد تأیید قرار داده است (اسماعیلی ۱۳۸۰: ۹۹) در این پژوهش، گروه سنی زیر سی سال بعنوان «نسل جوان» در نظر گرفته شده‌اند.

پیشینه تحقیق

۱- «تحول فرهنگی در جامعه پیشرفته صنعتی» عنوان کتابی است که بوسیله رونالد اینگلهارت^۳ به رشته تحریر در آمده است. نویسنده در این اثر پژوهشی براساس یافته‌های حاصل از پیمایشها و تحقیقات تجربی تئوری فرامادبگری^۴ خود را بنیان گذاشته است. بعقیده وی خیزش فرامادبگری به تنهایی یک جنبه از فراگرد گسترده دگرگونی فرهنگی می‌باشد که به گرایشهای مذهبی، نقشهای جنسیتی، هنجارهای جنسی و هنجارهای فرهنگی جوامع صنعتی شکل نوینی بخشیده است (اینگلهارت ۱۳۷۳: ۷۳) نتایج حاکی از آنست که اولویتهای ارزشی مردم غرب از تأکید بر ارزشهای مادی به تأکید بر ارزشهای فرامادی تحول می‌یابد و این تحول بگونه‌ای است که در میان گروههای بزرگتر شمار مادیون به فرامادیون افزایش می‌یابد. به عقیده او در همه کشورهای مورد مطالعه هرچه از گروههای سنی بزرگتر به گروههای سنی

1. The Youth
2. Puberty
3. Ronald Inglehart
4. Post Material

جوانتر نزدیکتر می‌شویم به درصدی که بیانگر کاهش اهمیت خدا در زندگی است افزوده می‌شود (همان منبع: ۸۵).

۲- «فرهنگ و فاصله نسلی در شهر اصفهان» عنوان پژوهشی است که در سال ۱۳۷۸ با حجم نمونه ۴۶۱ نفری از افراد ۱۶ ساله و بالاتر شهر اصفهان به شیوه پیمایشی به انجام رسیده است. براساس نتایج این تحقیق، از ۱۰۵ متغیر مورد مطالعه، بین نسل‌های مختلف تفاوت وجود دارد. عبارت دیگر نسل‌های مختلف در ۴۴/۷ درصد از متغیرهای مورد بررسی با یکدیگر اختلاف نظر دارند (اسماعیلی ۱۳۸۰: ۱۰۹).

۳- پژوهش دیگری که در این زمینه انجام گرفته «شکاف نسلی در ایران» است که با حجم نمونه ۳۸۲ نفری از خانواده‌های ساکن شهر تهران و با شیوه مصاحبه حضوری به انجام رسیده است. براساس نتایج تحقیق، ۷۴ درصد پاسخگویان ابراز داشته‌اند که امروزه جوانان، قواعد رفتاری گذشته را رعایت نمی‌کنند. با این وجود حدود ۸۰ درصد از نسل جوان خود را از لحاظ اجتماعی و اخلاقی موظف به رعایت حال و وضع پیران خانواده می‌دانند. این محقق معتقد است با توجه به عوامل بیرونی اثرگذار می‌توان گفت جامعه ایرانی با تفاوت نسلی روبرو شده است (آزاد ارمکی ۱۳۸۰: ۶۹).

۴- «تأثیر زندگی مذهبی خانواده بر چگونگی رابطه‌ی مادر و فرزند» عنوان تحقیق دیگری است که نتایج آن در مجله آمریکن سوسیولوژیکال ریویو^۱ منتشر شده است. این پژوهش بر اساس مطالعات طولی توسط دو تن از پژوهشگران دانشگاه‌های آمریکا در فاصله سال‌های ۱۹۶۱ تا ۱۹۸۵ انجام شده است. در این تحقیق نتایج قابل توجهی در مورد نقش و تأثیر دینداری بر روابط بین نسلی بویژه چگونگی روابط مادران و فرزندان گزارش شده است (pearce ۱۹۹۸/ ۸۱۰-۸۲۸).

چارچوب نظری تحقیق

چارچوب نظری بکار گرفته شده در این پژوهش تئوری فرامادگیری رونالد اینگلهارت است. در بکارگیری این نظریه از کتاب «تحول فرهنگی در جامعه پیشرفته صنعتی» اثر این تحلیل‌گر برجسته آمریکایی در حوزه تغییرات فرهنگی و ارزشی بهره گرفته شده است. تئوری

اینگلهارت براساس دو فرضیه مهم استوار است: الف) فرضیه کمیابی^۱، که در آن اولویتهای فرد بازتاب محیط اجتماعی-اقتصادی وی است بگونه‌ای که شخص بیشترین ارزش ذهنی را به آن چیزهایی می‌دهد که عرضه آن نسبتاً کم است. ب) فرضیه اجتماعی شدن^۲ که در آن ارزشهای اصلی شخص تا حد زیادی بازتاب اوضاع حاکم بر سالهای قبل از بلوغ وی است. این دو فرضیه با هم مجموعه بهم پیوسته‌ای از پیش‌بینی‌های مربوط به دگرگونی ارزشها را پدید می‌آورند. اول در حالی که فرضیه کمیابی دلالت بر این دارد که رونق و شکوفایی اقتصادی به گسترش ارزشهای فرامادی می‌انجامد، فرضیه اجتماعی شدن مبین این است که نه ارزشهای فردی و نه ارزشهای یک جامعه بطور کلی یک شبه تغییر نمی‌کند. برعکس دگرگونی اساسی ارزشها بتدریج و بیشتر به طرز نامریبی روی می‌دهد. این دگرگونی در مقیاس وسیع وقتی پدید می‌آید که یک نسل جوانتر جایگزین نسل مسن‌تر در جمعیت بزرگسال جامعه شود. دوم، پس از یک دوره افزایش سریع امنیت جانی و اقتصادی، شخص انتظار دارد بین اولویتهای گروههای بزرگتر و جوانتر تفاوتها محسوس بیابد: این اولویتهای اررشی باید تحت تأثیر تجربه‌های مختلف سالهای شکل‌گیری‌شان، باشد لیکن یک تأخیر زمانی نسبتاً بزرگ بین دگرگونیهای اقتصادی و پیامدهای سیاسی آنها وجود دارد. این دو فرضیه مکمل با هم دلالت بر این دارند که در نتیجه رونق اقتصادی که از لحاظ تاریخی بی‌سابقه بوده و صلحی که از سال ۱۹۴۵ (بعد از جنگ جهانی دوم) در کشورهای غربی وجود داشته است گروههای سنی جوانتر اهمیت کمتری به امنیت اقتصادی و جانی می‌دهند تا گروههای مسن‌تری که بسیار پیش از آنها طعم عدم امنیت اقتصادی را چشیده‌اند و اینکه برخلاف ایشان گروههای سنی جوانتر تمایل دارند اولویت بیشتری به نیازهای غیرمادی مانند کیفیت زندگی و درک عمومی بدهند (اینگلهارت ۱۳۷۲: ۶۶ تا ۷۷). اینگلهارت بر اساس نتایج حاصل از تحقیقات تجربی و شواهد ارایه شده نتیجه می‌گیرد که در کشورهای پیشرفته صنعتی تحولی از ارزشهای مادی به فرامادی در میان نسلهای رخ داده است. و روند این تحول در جهت کاهش نگرشهای مذهبی در میان جوانترها در مقایسه با بزرگترهاست. او معتقد است که در همه کشورهای مورد مطالعه هرچه قدر از بزرگسالان به جوانان نزدیکتر می‌شویم بر درصدی که بیانگر کاهش اهمیت خدا در زندگی گروههای جوانتر است افزوده می‌شود و جوانترین گروه دو برابر و نیم بیشتر از

بزرگترین گروه پاسخ مادی داده‌اند. البته اینگلهارت یکی دانستن این فراگرد را با افول دین ساده انگارانه می‌داند. و معتقد است که نسل جوان در مقایسه با بزرگترها از بعضی جهات نظیر اهمیت معنی و هدف زندگی حساسیت بیشتری نسبت به امور معنوی دارند. به عقیده او زوال ظاهری هنجارهای اجتماعی و مذهبی سنتی با تحول از ارزشهای مادی به فرامادی در ارتباط است و بنظر می‌رسد هر دو فراگرد مؤلفه‌های دگرگونی فرهنگی وسیعی باشند که ویژگی انتقال از جامعه صنعتی، جامعه فراصنعتی است. اینگلهارت و همکاران او برای سنجش اولویتهای ارزشی شهروندان کشورهای مورد مطالعه از شاخصهای زیر استفاده می‌کردند:

۱- حفظ نظم در کشور ۲- حفظ آهنگ سریع رشد اقتصادی ۳- نیروی دفاعی قوی
 ۴- مبارزه علیه افزایش قیمت‌ها ۵- حفظ رشد اقتصادی و یا ثبات آن ۶- مبارزه با تبهکاری ۷- اعطای حق بیشتر به مردم در تصمیم‌گیریهای دولت ۸- اعطای حق بیشتر به مردم در تصمیم‌گیریهای مربوط به کار و اجتماع ۹- کوشش در جهت زیباتر سازی شهرها ۱۰- حرکت بسوی جامعه‌ای دوستانه‌تر و انسانی‌تر ۱۱- دفاع از آزادی بیان ۱۲- حرکت بسوی جامعه‌ای که در آن ارزش‌اندیشه‌ها بیش از پول است.

شش خواسته اول برای نمودار ساختن تأکید بر ارزشهای مادی طرح شده‌اند و از لحاظ نظری کسانی باید بیشترین اولویت را به این ارزشها بدهند که در طول سالهای شکل‌گیری شخصیت‌شان با عدم امنیت اقتصادی و جانی مواجه شده باشند. سایر خواسته‌ها برای نمایان ساختن ارزشهای فرامادی طرح شده‌اند این دسته از ارزشهای جامعه را باید کسانی انتخاب کنند که تحت اوضاع نسبتاً امنی پرورش یافته‌اند (همان منبع: ۸۴). اینگلهارت پاسخگویان را براساس نحوه تعیین اولویتهای ارزشی شان در یکی از این سه دسته قرار می‌دهد: ۱- مادیون محض: آنهایی که اولویت‌های اول‌شان فقط به خواسته‌های مادی داده شده باشد ۲- فرامادیون محض: که اولویتهای اول‌شان به ارزشهای فرامادی داده شده باشد ۳- سنخهای التقاطی: براساس ترکیب‌شان از دو سنخ ارزشی مادی و فرامادی (همان منبع: ۸۴).

فرضیه‌های تحقیق

فرضیه ۱- بین نسل جوان و بزرگترها از لحاظ میزان دینداری کلی رابطه وجود دارد.

فرضیه ۲- بین اولویتهای ارزشی نسل جوان و بزرگترها رابطه وجود دارد.

شاخص‌سازی متغیرهای تحقیق

۱- شاخص‌سازی متغیر دینداری:

برای شاخص‌سازی این متغیر از مدل معروف گلاک و استارک^۲ در کتاب «ماهیت التزام دینی»^۳ بشرح ذیر استفاده گردیده است.

جدول ۱: شاخص‌سازی متغیر دینداری

ابعاد	شاخصها و گویه‌های سنجش	حداقل امتیاز	حداکثر امتیاز
اعتقادی	اعتقاد به وجود خدای یگانه	۱	۵
	اعتقاد به رسالت پیامبر	۱	۵
	اعتقاد به عالم آخرت	۱	۵
مناسکی	اعمال واجب دینی مثل نمازهای یومیه	۱	۵
	قرایت قرآن	۱	۵
	روزه ماه رمضان	۱	۵
عاطفی	احساس نزدیکی به خدا	۱	۵
	احساس آرامش در اماکن مذهبی	۱	۵
	احساس در پناه خدا بودن	۱	۵
پیامدی	رعایت حلال و حرام به توصیه دین	۱	۵
	خودداری از عمل خلاف در ایام مقدس	۱	۵
	کمک به مستمندان با توجه به اجر معنوی آن	۱	۵
شناختی	آشنایی با قرآن	۰	۵
	آشنایی با احکام	۰	۵
	آشنایی با تاریخ اسلام	۰	۵
جمع کل		۱۲	۷۵

1. Indices
 2. Glack and Stark
 3. The Nature of Religious Commitment

شاخص سازی متغیر ارزش اجتماعی

برای شاخص سازی این متغیر از الگوی ۱۲ ارزشی اینگلهارت با اندکی دخل و تصرف

استفاده شده است:

جدول ۲: شاخص سازی متغیر ارزش اجتماعی

ابعاد	شاخصها	حداقل امتیاز	حداکثر امتیاز
فرامادی	زیبایی شهر و محل سکونت	۱	۵
	مشارکت در تصمیم گیریها	۱	۵
	نوع دوستی	۱	۵
	رعایت قانون	۱	۵
	آزادی بیان	۱	۵
جمع		۵	۲۵
مادی	امنیت مالی و جانی	۱	۵
	مبارزه با تبهکاری	۱	۵
	مبارزه با افزایش قیمتها	۱	۵
	افزایش رفاه مردم	۱	۵
	نیروی دفاع قوی	۱	۵
رشد و ثبات اقتصادی	۱	۵	
جمع		۶	۳۰

در انتهای سؤالات بسته مربوط به ارزش اجتماعی یک سؤال باز برای تعیین هرچه دقیقتر اولویتهای ارزشی پاسخگویان نیز طرح شده بود: (لطفاً از میان موارد بالا دو مورد را که به نظرتان بیشترین اهمیت را دارند به ترتیب اهمیت شان بنویسید).

یافته‌های تحقیق

برای تجزیه و تحلیل داده‌های گردآوری شده هم از آمار توصیفی^۱ و هم آزمونهای آمار استنباطی^۲ استفاده گردیده است: در سطح آمار توصیفی از مشخصه‌های آماری تغییرپذیری و گرایش به مرکز نظیر فراوانی، درصد، میانگین و در سطح استنباطی از تحلیل واریانس^۳ آزمون t^۴، آزمون HSD توکی^۵ و ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است.

جداول آمار توصیفی

جدول ۳: توزیع نمونه آماری برحسب گروههای سنی

درصد	فراوانی	فراوانی / گروههای سنی
۵۲/۷	۱۱۶	۱۵-۲۹
۳۰/۹	۶۸	۳۰-۴۴
۱۶/۴	۳۶	۴۵+
۱۰۰	۲۲۰	جمع

داده‌های جدول بالا حاکی از آنست که از مجموع نمونه ۲۲۰ نفری ۵۲/۷ درصد را نسل جوان، ۳۰/۹ درصد را میانسال و ۱۶/۴ درصد را گروه سنی بزرگسال به خود اختصاص داده اند.

جدول ۴: توزیع نمونه آماری برحسب جنسیت

درصد	فراوانی	فراوانی / جنس
۵۵/۵	۱۲۳	مرد
۴۴/۱	۹۷	زن
۱۰۰	۲۲۰	جمع

1. Descriptive Statistics
 2. Inferential Statistics
 3. Analysis of Variance
 4. T-test
 5. Tukey'

داده‌های جدول بالا حاکی از آنست که ۵۵/۹٪ از نمونه مورد تحقیق را مردان و ۴۴/۱٪ را زنان به خود اختصاص داده‌اند.

نتایج آزمونهای آمار استنباطی به منظور بررسی فرضیه‌های تحقیق

جدول ۵: مقایسه میانگین نمره شاخص‌های دینداری در گروه نمونه با توجه به گروههای سنی

P	T	بزرگترها (۳۰سال به بالا)		نسل جوان (زیر ۳۰سال)		
		S	\bar{X}	S	\bar{X}	
۰/۳۱۶	۱/۰۰	۰/۵۲۶	۴/۸۰	۰/۴۸۴	۴/۸۷	اعتقادی
۰/۰۰۷	۲/۷۳	۰/۷۴۸	۴/۵۸	۰/۷۱۶	۴/۳۱	مناسکی
۰/۲۷۲	۱/۱۰	۰/۷۲۰	۴/۵۲	۰/۵۱۷	۴/۶۱	عاطفی
۰/۰۰۴	۲/۹۵	۰/۷۵۹	۴/۵	۰/۸۴۴	۴/۱۷	پیامدی
۰/۰۴۴	۲/۰۲	۰/۹۲۱	۲/۹۰	۰/۹۳۵	۳/۷۵	دانشی

توضیح: براساس یافته‌های جدول بالا، t مشاهده شده در خصوص شاخص دینداری در ابعاد مناسکی، پیامدی و دانشی در سطح $P \leq 5\%$ معنادار می‌باشد. بنابراین می‌توان گفت که در این ابعاد سه گانه دینداری بین نسل جوان و بزرگترها تفاوت معنادار وجود دارد. تفاوت مشاهده شده به این صورت است که براساس نتایج آزمون t در ابعاد مناسکی و پیامدی میانگین گروه سنی بزرگترها (۴/۵۸ و ۴/۵) بیشتر از گروه سنی جوان و در بعد دانش دینی میانگین گروه سنی جوان (۳/۷۵) بیشتر از بزرگترها (۲/۹۰) می‌باشد و با اطمینان بیش از ۹۵٪ می‌توان بر معنی دار بودن این تفاوتها قضاوت کرد.

جدول ۶: مقایسه میانگین دینداری کلی دو گروه سنی زیر سی سال و سی سال به بالا براساس آزمون t

P	T	S	\bar{X}	
۰/۰۳۳	۲/۱۴	۰/۴۱۱	۴/۴۷	نسل جوان
		۰/۵۸۲	۴/۶۲	بزرگترها

توضیح: داده‌های این جدول که براساس نتایج حاصل از آزمون t و با ترکیب ابعاد پنجگانه دینداری پاسخگویان به منظور مقایسه دینداری کلی پاسخگویان تنظیم گردیده است نشانگر آنست که t مشاهده شده در ارتباط با دینداری کلی پاسخگویان در سطح $P \leq 5\%$ معنادار می‌باشد بدین معنی که میزان دینداری کلی گروه سنی بزرگترها (با میانگین ۴/۶۲) بیشتر از گروه سنی جوان (با میانگین ۴/۴۷) می‌باشد و با اطمینان ۰/۹۵ می‌توان قضاوت کرد که بزرگترها دیندارتر از نسل جوان می‌باشند.

جدول ۷: مقایسه میانگین نمره اولویتهای ارزشی پاسخگویان به تفکیک گروههای سنی

P	T	بزرگترها (۳۰سال به بالا)		نسل جوان (زیر ۳۰سال)		
		S	\bar{X}	S	\bar{X}	
۰/۰۰۰	۱۵/۲۰	۰/۶۳۸	۳/۷۲	۰/۲۱۱	۴/۶۸	ارزشهای فرامادی
۰/۰۰۰	۸/۰۱	۰/۳۳۴	۴/۷۱	۰/۸۳۸	۴/۰۴	ارزشهای مادی

توضیح: براساس یافته‌های جدول بالا، t مشاهده شده در هر دو بعد ارزشهای فرامادی و مادی در سطح $P \leq 5\%$ معنادار می‌باشد. بعبارت دقیق‌تر می‌توان چنین گفت که با اطمینان

صددرد صد می توان ادعا کرد که نسل جوان در مقایسه با بزرگترها تمایل بیشتری به ارزشهای فرامادی نشان داده‌اند ($\bar{X}_1 = 4/68$ در مقایسه با $\bar{X}_2 = 3/72$). این در حالیست که گروه سنی بزرگترها در مقایسه با نسل جوان گرایش بیشتری به ارزشهای مادی از خود بروز داده‌اند ($\bar{X}_2 = 4/71$ ، $\bar{X}_1 = 4/04$). به این معنی که گروه سنی بزرگتر مادی‌تر از نسل جوان می‌باشند.

جدول ۸: ضرایب همبستگی پیرسون بین متغیرهای تحقیق

	دینداری	ارزش مادی	ارزش فرامادی	
ارزش فرامادی	-	-	-	
ارزش مادی	-	-	$-0/244^*$ $0/000$	
دینداری	-	$0/513^{**}$ $0/000$	$0/024$ $0/725$	
توضیح	$**=0/99$	$*=0/95$		

نتایج حاصل از ضریب همبستگی پیرسون در جدول بالا حاکی از همسانی یافته‌ها با سایر نتایج تحقیق می‌باشد. بین ارزش‌های مادی و ارزشهای فرامادی رابطه کاملاً منفی و معکوس وجود دارد. رابطه متغیر دینداری با ارزش‌های مادی کاملاً مثبت و مستقیم است.

آزمون فرضیه‌های تحقیق

فرضیه شماره ۱: بین نسل جوان و بزرگترها از لحاظ میزان دینداری کلی رابطه وجود دارد. براساس یافته‌های موجود در جدول شماره (۶) میانگین نمره دینداری کلی پاسخگویان در گروه سنی بزرگتر ($4/62$) بیشتر از گروه سنی جوان ($4/47$) می‌باشد این تفاوت که از طریق آزمون t با دو گروه مستقل بدست آمده در سطح $P \leq 0/05$ مورد تأیید قرار می‌گیرد.

فرضیه شماره ۲: بین اولویتهای ارزشی نسل جوان و بزرگترها رابطه وجود دارد.

یافته‌های موجود در جدول شماره (۷) نشانگر آنست که میانگین نمره نسل جوان در ارزشهای فرامادی (۴/۶۸) بیشتر از میانگین نمره بزرگترها (۳/۷۲) می‌باشد. از طرف دیگر میانگین گروه سنی بزرگترها در ارزشهای مادی (۴/۷۱) بیشتر از میانگین نمره نسل جوان (۴/۰۴) در همان بعد می‌باشد. این تفاوت در میانگینها در سطح $P \leq 5\%$ معنادار می‌باشد. بعبارت دیگر با اطمینان ۱۰۰٪ می‌توان گفت که نسل جوان فرامادی‌تر از بزرگترها می‌باشند این نتیجه فرضیه شماره ۲ را مورد تایید قرار می‌دهد.

ضریب همبستگی ماتریسی پیرسون بین متغیرهای مستقل تحقیق مندرج در جدول شماره (۸) نشان از وجود رابطه مناسب بین متغیرهای تحقیق بگونه‌ای نسبتاً هماهنگ با سایر نتایج تحقیق دارند. بعنوان مثال وجود رابطه معکوس میان ارزشهای مادی و ارزشهای فرامادی و وجود رابطه مستقیم بین ارزشهای مادی با دینداری نمونه‌هایی از این ضرایب همبستگی بین متغیرها می‌باشند.

نتیجه‌گیری تحقیق

در این پژوهش، بمنظور سنجش فاصله نسلی در جامعه معاصر ایران، دو گروه نسلی جوان و بزرگترها در میزان دینداری و ارزشهای اجتماعی، مورد مقایسه و بررسی قرار گرفتند براساس نتایج حاصل از آمارهای توصیفی و آزمونهای آمار استنباطی، می‌توان چنین نتیجه‌گیری کرد که: در ارتباط با متغیر دینداری بین نسل جوان و بزرگترها در شالوده‌های اساسی دین نظیر اعتقاد به یگانگی خدا (توحید)، اعتقاد به رسالت پیامبر (نبوت) و نیز اعتقاد به عالم آخرت (معاد) تفاوتی به چشم نمی‌خورد و نتایج حکایت از سطح بالای دینداری در هر دو گروه سنی در این بعد دارد.

همینطور هم در بعد عاطفی دینداری و احساس نزدیکی به خدا بین دو گروه نسلی تفاوتی وجود ندارد. اما در ابعاد پیامدی، مناسکی و دانش دینی تفاوت به گونه‌ای است که میزان دینداری بزرگترها در ابعاد پیامدی و مناسکی که بیشتر مبین جنبه‌های عملی دینداری است بیشتر از نسل جوان است در حالی که در بعد دانش دینی یعنی آشنایی با قرآن، احکام و تاریخ اسلام، دینداری نسل جوان بیشتر از بزرگترهاست. براین اساس بین نسل جوان و بزرگترها در میزان دینداری کلی، تفاوتی دیده می‌شود که حکایت از فاصله‌ای جزئی میان دو نسل دارد. گرچه این

فاصله فقط متأثر از جنبه‌های خاصی از دینداری می‌باشد اما نمی‌توان گفت که در این مورد انقطاع یا حتی شکاف نسلی حادث شده باشد. لذا فرضیه‌های غیردینی شدن نسل جوان (سکولاریته) براساس نتایج این تحقیق نمی‌تواند در مورد نسل جوان معاصر ایران مصداق داشته باشد. لیکن ممکن است نسل جوان در مقایسه با بزرگترها خواسته‌ها و انتظارات دیگری از دین داشته باشند.

نکته قابل یادآوری اینکه اختلافها در میانگین‌های مقایسه شده در هر دو گروه سنی بر اساس طیف بالا است. ضمن اینکه اختلاف میانگین‌های منتج به تفاوت نسلها بسیار نزدیک به هم می‌باشد بنظر می‌رسد در اینجا نقش و تاثیر متغیرهای مزاحم (کنترل) بویژه بافت شدیداً سنتی و عشیره‌ای جامعه آماری تحقیق (شهر دهدشت) را نباید نادیده گرفت، خانواده‌های ساکن در شهر دهدشت عموماً شیعه دوازده امامی و از تیره‌های مختلف لرهای کهگیلویه می‌باشند، ساکنین شهرستان کهگیلویه بدلیل شرایط خاص اکولوژیکی تا همین سالهای اخیر به سختی با سایر نقاط کشور حتی شهرهای همجوار قادر به برقراری ارتباط بودند، با وجود محرومیت همه جانبه و عمیق در این منطقه ارزشهای سنتی بویژه دینداری سنتی در میان خانواده‌های ساکن در این منطقه از جایگاه بالایی برخوردار است، در ارتباط با ارزشهای اجتماعی، تفاوت نسلها بیانگر گرایش بیشتر نسل جوان به ارزشهای فرامادی نظیر آزادی بیان است. اگرچه گرایش به ارزشهای مادی نظیر امنیت جانی و مالی در نزد گروه سنی بزرگترها از اهمیت بیشتری برخوردار است اما تمایل هر دو گروه سنی به ارزشهای متفاوت نظیر اهمیت دادن به امنیت نزد گروه سنی جوان یا رعایت قانون نزد بزرگترها حکایت از آن دارد که دو گروه براساس طبقه‌بندی سه گانه اینگلهارت از ارزشها (فرامادی - مادی - التقاطی) بیش از آن که فقط مادی یا فقط فرامادی باشند دارای گرایش التقاطی هستند.

علاوه بر اینها بر اساس نتایج آزمونهای آماری، میانگین نمره دینداری کلی نسل جوان کمتر از بزرگترها می‌باشد این در حالی است که نسل جوان گرایش بیشتری به ارزشهای فرامادی از خود نشان داده‌اند. این تناقض ظاهری ناشی از این است که اولاً در این تحقیق دینداری بصورت متغیری جدای از ارزشهای اجتماعی در نظر گرفته شده و مهمتر اینکه شاخص‌بندی و سنجش متغیر ارزش اجتماعی با تاسی از تعریف و شاخص‌بندی اینگلهارت (مجموعه دوازده ارزشی) صورت گرفته که در آن ارزشهای دینی در کنار ارزشهای فرامادی طرح نگردیده‌اند.

در تحلیل نهایی نتایج تحقیق می‌توان چنین گفت که با توجه به فرضیه کمیابی و نیز آثار دوره‌ای که ریشه در تحولات ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی سالهای اخیر دارد، نسل جوان ایران معاصر اگر چه در ارزشهای اساسی دین و دینداری با بزرگترها تفاوت چشمگیری ندارد اما در ارزشهای اجتماعی نظیر آزادی بیان و امنیت جانی و مالی با نسل‌های بزرگتر از خود تفاوت دارد. تا جایی که می‌توان ادعا کرد خواسته‌های نسل جوان، حضور فعال آنها در صحنه‌ها و تحولات سیاسی و اجتماعی سالهای اخیر ریشه در این ارزشهای اجتماعی متفاوت داشته باشد که این پدیده خود در محاورات، تحلیلها و اظهارنظرهای گروههای سیاسی و اجتماعی جامعه «فاصله‌نسلی» لقب گرفته است.

منابع

- ۱- آزاد، ارمکی، تقی، شکاف بین نسلی در ایران، نامه انجمن جامعه‌شناسی ایران، شماره ۴، سال ۱۳۸۰.
- ۲- اسماعیلی، رضا، فرهنگ و فاصله نسلی در شهر اصفهان، فرهنگ اصفهان، شماره ۱۹، بهار ۱۳۸۰.
- ۳- افشانی، علیرضا، بررسی چگونگی تساهل سیاسی در تشکل‌های دانشجویی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ۱۳۸۱.
- ۴- اینگلهارت، رونالد، تحول فرهنگی در جامعه پیشرفته صنعتی، ترجمه مریم وتر، انتشارات کویر، ۱۳۷۳.
- ۵- برگر، پیترو. ال. سکولاریزم (دین خیزش‌گر و سیاست جهانی) ترجمه افشار امیری، نشر پنگان، ۱۳۸۰.
- ۶- بیرو، آلن، فرهنگ علوم اجتماعی، ترجمه باقرساروخانی، موسسه کیهان، ۱۳۶۶.
- ۷- جعفری، محمدتقی، فلسفه دین، تدوین عبدالله نصری، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۷۸.
- ۸- رفیع‌پور، فرامرز، آناتومی جامعه، شرکت سهامی انتشار، تهران، ۱۳۷۹.
- ۹- سرایی، حسن، مقدمه‌ای بر نمونه‌گیری در تحقیق، انتشارات سمت، چاپ دوم، ۱۳۷۵.

۱۰- فرای هولد، میثائلافون، جوانان در جهان متغیر، ترجمه شورای عالی جوانان، اسپید، تهران،

۱۳۷۹.

11. Pearce D. Lisa and William Axin. (1998). The Impact of Family Religious Life on the Quality of Mother-Child Relations. *American Sociological Review*, PP. 810-828.
12. Vivienne. E. Cree. (2000). *Sociology for Social Workers and Probation Officers*. London and New York.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی